

A CULTURE TRANSMITTER ON THE AXIS OF AWARENESS

Yrd.Doç.Dr.Birol AZAR*

ABSTRACT

The thing that makes a narration, an anecdote or a ballad identify a certain community is especially the language of that community, idioms belong to the language, proverbs and lexises national, regional/local factors that the community has brought to that product. Those factors are also the genres of that community. These genres can be counted as self-goods of a region/territory. We can consider the cultural codes of a region as traditions, beliefs, personal names that belong to that region, place names, transition stages of life and the beliefs that occur around those stages. It is possible to see Nasreddin Hodja's value judgement of society, his efforts to understand and interpret the life and, correspondingly lifestyle and value judgement in the stories that are connected to him. In addition to these, his sophisticated personality can be seen clearly in his anecdotes. Cooking special meals for feasts, wedding traditions, shrine visiting, using the shrine soil for the purpose of recovery, hospitality and so many cultural factors are experienced as cultural codes that transferred to the next generations as aerenes in his narrations.

Turkish public has also kept memories of people whom they value after their deaths in various ways. After his death, Hodja has always been respected, even sometimes seen as saint and many beliefs has manifested about him. Apart from his anecdotes, even beliefs that appear after his death have been seen as folkloric material all by itself. For instance; Aksehir people go to Hodja's tomb and prey when it doesn't rain and they believe that the sand taken from Hodja's tomb is good for eye pain and malaria. Starting the delivering of wedding invitations from Hodja's tomb by bridal couple and invite him to the wedding ceremony, burying the newborn's funiculus into Hodja's tomb are the traditions that still applied.

In this article, folkloric factors in anecdotes of Hodja who is beyond all the times and has a great personality by benefiting from the methods of folklore education will be tried to analyze with their changing and unchanging aspects

Keywords: anecdote, Nasreddin Hoca, kültür aktarıcısı, Culture conveyor, folklor

ÖZ

FARKINDALIK EKSENİNDE BİR KÜLTÜR AKTARICI: NASRETTİN HOCA

Bir anlatıyı, bir fıkrayı, bir türküyü belirli bir kültür topluluğuna ait kılan o topluluğun dili, o dile ait deyimleri, atasözleri, hazır kalıpları başta olmak üzere topluluğun o ürüne kattığı ulusal veya bölgesel/mahalli unsurlardır. Bu unsurlar o topluluğun aynı zamanda üslubudur. Bu üslup ise yörenin/bölgenin öz-malı olarak kültürel kodları sayılabilecek gelenekler, görenekler, inanışlar, yöreye ait kişi adları, yer adları, hayatın geçiş aşamaları ve bu aşamalar etrafında oluşan inanmalar olarak sayılabilir. Çok yönlü bir kişilik olarak fıkralarda gördüğümüz Hoca'nın, ona bağlı olarak anlatılan anlatılarda yaşadığı toplumun değer yargılarını, hayatı anlama ve anlamlandırma çabalarını buna bağlı olarak yaşam biçimini ve değer yargılarını görmemiz mümkündür. Onun anlatılarında bayram gününe özel yemekler pişirilmesi, düğün gelenekleri, türbe ziyaretleri, türbe toprağının şifa niyetine kullanılması, misafirperverlik ve daha pek çok kültürel unsur farkındalık olarak gelecek kuşaklara aktarılan kültürel kodlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

* Fırat Üniv.İnsani ve Sosyal Bil.Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,Öğretim Üyesi
bazar@firat.edu.tr

Türk Milleti değer verdiği insanların ölümünden sonra da hatırasını çeşitli yollarla yaşatmıştır. Ölümünden sonra Hoca hep saygı görmüş yer yer evliya mertebesine çıkarılmış, onunla ilgili pek çok inanışlar ortaya çıkmıştır. Fıkraları bir yana ölümünden sonraki inanışlar bile başlı başına folklorik malzeme ihtiva etmektedir. “ Yağmur yağmadığı zaman Akşehirililerin Hocanın türbesine gidip yağmur duası etmeleri; Hocanın mezarından alınan toprağın göz ağrısı ve sıtmaya iyi geldiğine inanılması; düğünü olacak gençlerin davetiye dağıtma işini Hocanın mezarını ziyaret edip düğüne davet etmeleriyle başlatmaları; yeni doğan çocukların göbek bağının Hocanın türbesine gömülmesi (Hoca kadar zeki, hoşgörülü olsun diye) ve daha pek çok inanış günümüzde hala uygulanan/inanılan uygulamalar olarak görülmektedir. Bu yazıda folklor ilminin yöntemlerinden yararlanılarak büyük bir şahsiyet olan zaman üstü statüdeki Hoca'nın fıkralarındaki folklorik unsurlar tespit edilerek bu unsurları değişen/değişmeyen yönleri sebepleriyle birlikte irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, Nasreddin Hoca, kültür aktarıcısı, folklor

Doğum yeri neresi olursa olsun, halkın sözlü geleneğinden derlenmiş bir anlatıyı (fıkra, masal vb.) belli bir kültür topluluğunun öz malı eden en başta deyimleri hazır kalıpları, kelime oyunları ile dil olmak üzere o topluluğa özgü gereçlerle biçimlenmiş gelenekler, görenekler ve inanışlardır. Sosyal normlar da diyebileceğimiz örf-adet, gelenek-görenek, ve teamüller toplumu şekillendiren, bir arada tutan, yaptırım gücü olan ortak kabullerdir. Bir bölgeye/zümreye/topluluğa ait ortak kabuller aynı zamanda nesiller arası kültür aktarıcılarıdır.

Fıkralar, yaşattıkları fıkra tipleri aracılığıyla beslendikleri kültür coğrafyasını kendi süzgecinden geçirerek yeniden yansıtır. Bu oluşum, dönüşüm ve geri dönüt süreci, binlerce yıllık birikim sonucudur. Dolayısıyla da üretildiği, aktarıldığı ve yaşatıldığı kültürün unsurlarını yansıtır. Kültürel dönüşüm ve çağın gereklerine uyum sağlayan fıkralar, hem dünün hem de içinde yaşanan anın temel dinamiklerini koruyarak geleceğe aktarır. (Öncül, 2017:7)

Anlatılardaki temalar soyut şemalar gibi bir dilden başka bir dile bir kültürden başka bir kültüre göç edebilirler/taşınabilirler, yeni ortamlarında yeni ortama özgü öğelerle bezenerek işlenip gelişirler. Onların bağlı bulunduğu daha doğrusu içinde çıktıkları toplumun kültür yapısı içerisinde bir damga fonksiyonu olarak görülmesini sağlayan unsurlar başta dil ögesi olmak üzere sosyal normlar diye kısaca ifade ettiğimiz örf-adet, gelenek-görenek, teamül, töre ve moda gibi unsurlardır. Bu sosyal normlar toplumda sosyal denetimi sağladığı gibi düzenleyici ve koruyucu misyonuyla hem bireyi hem de ortaya konulan kültürel ürünü bu denetim içerisinde tutar. Bu normlar bireyden daha çok toplumun davranışına yön verdikleri için kültürel ürünlerin de koruyucusu misyonuyla etkendirler. “Fıkralar, anlatımları sırasında her ne kadar gülme ve eğlendirme işlevinde bulunsalar da birçoğunun ortaya çıkış sebebi toplumsal hayatta ortaya çıkan olumsuzlukları tenkit etmektir.” (Gökşen, 2017:25)

Hocanın fıkralarında bütün bu unsurları fonksiyonlarıyla birlikte görmek mümkündür. Elbette ki halk edebiyatının diğer anlatılarında da bu unsurlar görülebilir ama Hocanın fıkralarını incelediğimizde benliğimizi, kültürümüzü ilmek ilmek işlenmiş olarak daha net görmemiz mümkündür. Dursun Yıldırım, “Edebiyat ve kültür hayatımızın en zengin hazinelerinden biri olan fıkraların içinde milletimizin tarihini, siyasî, dinî, iktisadî içtimaî hayatını, inanç ve fikir mücadelelerini, geleneklerini, dünya görüşünü, hayata bakış tarzını aksettiren bilgiler vardır.” (Yıldırım 1999: 6) sözleriyle

fıkraların kültür hayatımızdaki önemine değinen görüşünü belirtir. Folklor materyalinin ait olduğu toplum düşünce yapısını yansıttığıyla ilgili görüşler yeni olmamakla birlikte bu konuda yapılacak çalışmalarla bu görüşlerin somutlaştırılması kaçınılmazdır.

Toplumsal yapının izlenebildiği fıkra metinlerinde, kültürel kodlarla örüntülenen sosyal hayata dair her türlü kabul, uygulama, inanış, ritüel ve insanî ilişkiler her yönüyle sorgulanabilme özelliği kazanır. Bu sayede, toplumsal/geleneksel tabu/yasak sayılabilecek konulardan, birey-toplum-iktidar eksenlerinde yer alan ve genellikle gerilimli alanları yansıtan konulara değin, yerleşik anlayışı olgunlaştırır ve tartışılabilir hale getirir.(Sol, 2017:123) Hocaya ait olarak anlatılan fıkralarda da Hoca inanışları sorgulayan, tabuları sarsan, birey-toplum-iktidar üçlemesini eleştiren rollerde karşımıza zaman zaman çıkmaktadır.

“Hoca'nın yanına gelen çocuklar, getirdikleri bir torba cevizi kendilerine paylaşmasını ister. Hoca, Allah taksimi mi yoksa kul taksimi mi yapayım diye sorunca, çocuklar Allah taksimi olsun der. Bunun üzerine Hoca, birine bir avuç, diğerine iki avuç, bir diğerine ise hiç vermemiş. Bu ne biçim paylaşırma?, diye soran çocuklara da: -Allah taksimi böyle olur. O kimine az, kimine çok, kimine de hiç vermez, demiş” (Sol, 2017:128)

“Folklor materyallerinin tamamı bir toplum tarafından yaratılır, yaratılan bu materyallerden anonim olma özelliği taşıyanlar toplumun bütünü adına, ferdî olma özelliği taşıyanlar ise toplumda sivrilmiş, malzemeyle bütünleşmiş bir ferdin adına tescil edilir.” (Çolak 2007:67) Bu noktadan bakıldığında, Nasreddin Hoca fıkraları da çoğunlukla toplumca yaratılmış, fakat Hoca adına tescil edilmiş metinlerdir. Metinlerin çoğunluğunun sonradan yaratılmış ve Hoca adına tescillenmiş olması materyalin değerini düşürmediği gibi, bu durum materyaller üzerine yorum yapmak isteyenlerin çalışmalarına da mani değildir.

Bu bağlamda Hocanın fıkraları kolektif ruhun yansımaları olarak değerlendirilmeli metinlerde şahsi boyut -BİREYSELLİK- ön plana alıp değerlendirme yapılmamalıdır. Örnek olarak vereceğimiz Hocaya ait olarak anlatılan bir fıkrada Türkçenin fonetik kurallarına dayanan bir kelime oyunundan örnekler bulmaktayız. Günlük yaşantıda isimler seslendirilirken çoğu kez tam olarak söylenmez yaklaşık bir söylemle adeta yeniden biçimlendirirler. Lakap verme/takma, isimlerin değişik söylenişi ülkemizin pek çok bölgesinde görülen/yaşayan bir uygulamadır. “Nasreddin Hoca, bir gün minbere çıkıp dinleyicilerine şu öğüdü vermiş: “ Ey Müslümanlar! Oğlunuz olursa sakın adını Eyüp koymayın. Niçin? Diye sorduklarında; halk kullana kullana sonunda ‘ip’ olurda ondan” demiş. (Boratav, 1996: 54)

Bu fıkrada Eyüp isminin konuşma dilinde “ip” biçimine dönüşmesi dinleyicileri şaşırtan, eğlendiren nüktenin Türkçe ile bir anlamının olmasıdır. Bu nükte Türkçe ile anlamlıdır ve dil anlatıya damgamızı vuran en önemli figürdür.

Fıkralarının yargılardan uzak dilsel ifadeleri Hocanın insanlara bakış açılarını değiştirmeden zihinsel aşamaların kat edilebileceğinin altını çizer.

Deyimlerin bağlı bulunduğu kültür dairesini en iyi yansıtan ve dili bağlamında anlamlı kılan yönünün Hocaya ait anlatılarda fazlasıyla görülmesi mümkündür.

Hoca kasavetli bir günde bir kadının kapısının önünden geçerken kadının: “ nereden geliyorsun? Sorusuna; nereden gelsem gerek? Ölü'nün köründen¹ gelirim karşılığını verir..” bir fıkraya göre oldukça uzun olan bu metinde yer alan “ölünün körü” gerçek anlamının dışında “şimdi sırası mı? Bilmiyor musun? Git başımdan manalarında sövme ve azarlamak için kullanılır ve sadece Türkçe denizi içinde anlamlandırılır.

Hocaya soruyorlar: “ Kuzgun bir yıl ak bir yıl kara yavrularmış nedendir?” o da der ki: “ sizin sualinize ancak mahalle imamı cevap verir. Zira onlar kuzgunluk etmişlerdir. Kuzgun kelimesi bir kuşa ad olmaktan öte halk dilinde mezarlık dilencisi, ıskatçı hoca anlamlarında kullanılır. Bu yönüyle toplumun ıskatçı hocalara bakışının aktarıldığı bu anlatı toplumdaki inançtan kaynaklanan bir uygulamaya gönderilen tepkidir aslında. Yeniçerilerin meşhur sloganı “ Ya devlet başa ya kuzgun leşe” deyimidir bu düstur üzerinedir.

Bir başka fıkrada yer, konum anlamında kullanılan “kuzgunluk” artık pek kullanılmayan (kiremitliğe çıkılan delik) bir kelime olarak sadece dil açısından değil mimari yaşantı ve kültür ilişkisinin yitirildiği anahtar bir kelime olarak yok olup gitmektedir.

Nasreddin Hoca bir gece düşünde kuzgunluğa varmış. Dokuz akça vermişler. “ şu dokuz akçeyi on akçe eyleyin” demiş de almak istememiş. Bir de uyanmış ki elinde bir şey yok. Hemen gözlerini yummuş. “ zarar yok verin dokuz akça olsun.” demiş.

İlk bakışta dünyanın lütfu ve kahrı içinde umursamaz, güleç yüzlü, havai bir Anadolu insanının muzip hazırcevaplığının ürünü gibi gözükken Hoca fıkralarının, biraz dikkatle irdelendiğinde, yüzeyselden ve gündelikten hareketle, derine ve varoluşsal boyuta göndermeler içerdiğini fark etmemek mümkün değil. Basit gözükken vakalar, yorumlandığında, zengin mecazlara dönüşüyor

Hoca Nasreddin'in bir mutasavvıf kimliği varsayılıyor. Gerçek şahıs olarak bir sūfi Nasreddin olmasa bile, fıkraları ve fıkralarından türetilmiş deyimler dervişlere yol gösteriyor, seyr-i sülûk'ta karşılaşılan bazı tıkanma, çatışma ve yetersizlikleri aşmak için kullanılıyor.²

Nasreddin Hoca mizahının en önemli özelliği esasında “gülme” eylemi ile kavga etmeden, savaş- madan eleştirebilmeyi sağlamasıdır. Hatta bugün, hızla değişen sosyo-kültürel hayatımızda Nasreddin Hoca tipi etrafında teşekkül eden fıkralarının artık gülmekten ziyade eleştiri yapmak üzere kullanılan referanslar olduğu da açıktır. (Düzgün, 2017:142)

Nasreddin Hoca Müslüman bir ülkede ve bir din adamı (Anadolu sahası için) olduğuna göre onun din adamları ile ilgili olarak anlatılan fıkralarında olumsuzlayıcı, eleştirici bakış açıları görülmesi mümkündür. Bir Bektaşî fıkrası olma ihtimali daha yüksek olan anlatıda Hoca bu inancın neredeyse bir temsilcisi olarak inancın hoşgörüsüyle yoğrulmuş engin bakışını yansıtır.

¹ Aslında ölünün goru'dur, ölünün mezarı anlamına gelir ama halk arasında kızgınlık durumunda, usanç için söylenir hale gelmiştir.

²SAYDAM M .Bilgin, Bir Mûzip (A)Gnostik: Mutasavvıf Nasreddin <http://www.psikoalan.com/makaleler/618-m-bilgin-saydam-bir-muzip-a-gnostik-mutasavvif-nasreddin> s.2

Hocaya “ filan kişi orucu yedi” demişler. “biri çıkırsa da namazı da yese!” karşılığını vermiş.

Dini, statü elde etmek ve ticaret olarak görenleri/kullananları sert bir şekilde eleştirir. Bu bakış açısı tüm toplumun bakışıdır aslında ve fıkraların sosyal fonksiyonlarının en önemli yanını oluşturmaktadır.

Bir mecliste Nasreddin hoca bir hafızın üst yanına oturunca hafız alınıp: “ Ku’ran’a mı yoksa herhangi bir kitaba mı daha çok hürmet gösterilir? Deyince Hoca: “ Elbette Kur’ana ama kesesine değil” karşılığını vermiş.

Hoca, dünya gerçekliğinin zorlayıcılığının da bilincindedir: Ziyafette yemeği kürkü hak etmiştir; parayı veren düdüğü de çalar. Ancak bu gerçekliğin, hakça gerçeklik olmadığını da ilan eder: Tanrı’nın dağıtacağı üzere dağıttığında üzümle, dağılım keyfidir; âdil paylaşımı içermez. ‘Âdil paylaşım’ bir insan kurgusudur, bîtında, yani Tanrı katında insan ölçütlerinden farklı ölçütler söz konusudur. Bu iki paylaşım sistemi psikodinamik ve metafizik referanslıdır. Hoca’nın paylaşım ve hakkaniyetin göreceli olduğu vurgulaması içine, belki biraz da bir diğer paylaşım referansı olan doğa ve madde nezdindeki, gücün ve /veya raslantısallığın belirleyiciliği sıkıştırılabilir.

Hocanın fıkralarında zaman zaman işlenen bir konu da geleneksel halk takvimi uygulamalarıdır. “Bir olayı, kutlu bir anı ya da toplum üyelerince bilinmesi gerekli bir devreyi, söz konusu üyelerce de onay görmüş belirli noktalara oturtmayı sağlayan sistem; hatırlamayı ve saptamayı kolaylaştıran doğal tarihsel, sosyal, ekonomik ve dinsel kimi olgularla bezenmiş anlar dizini”(Başuğur,1998:1) olarak tanımlanan halk takvimi hala belirli yaşın üzerindeki insanımızın kullandığı bir yöntemdir.

Anadolu’da görülen halk takvimi uygulamalarında kıştan yaza geçilirken kışın sonu ve ilkyaz başı mevsim bölümlerini belirtmek için kullanılan bir yöntem vardır.. Ay ile Ülker takımı yıldızının yan yana geldiği günlere göre kıştan ilk yaza doğru “ Ay dokuza, yediye, beşe, üçe, bire konuşuk” derler. (Boratav 1996:56) Bu hesaplama göre “üçe” martın ilk haftalarını, “beşe” de nisanın ilk haftalarını içine alan günler girer. Gaziantep’te bu konuyla ilgili atasözü değerinde tekerlemeler bile söylenmektedir.

“ Yedinin yelleri

Beşenin selleri

Üçenin gonca gülleri

Bire biçimsiz çıkma”

Mudurnu’da: “ Ay konuşa yediye

Kazıkların başı döner kadıya

Ay konuşa beşe

Sılar kendinden aş

Ay konuşa üçe

Herkes yaylaya göçe” derler. (Boratav, 1996:57)

Karacaoğlan'ın şiirlerine rastladığımız “ Yaz gelip de beş aylar doğunca” mısrası halk takvimindeki beşenin bir çeşitlemesidir.

Nasreddin Hoca fıkrasındaki “ ay üçe mi yoksa beşe mi? sorusunun anlamlandırmasını Anadolu halk ağzındaki bu geleneği bilenlerin hafızalarında gerçek anlamını ve değerini bulur.

Hocaya ay üçe mi beşe mi bölünür? Diye sorarlar. Hoca da “ Ay alıp sattığım yok” karşılığını verir.

Sözlü kültür dairesi içerisinde bulunduğu dönemlerde Türk boyları töreler ile yönetilmekteydi. Göktürk yazıtlarında “ Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruklu bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii... o töre üzerine kağan oturdu,..oturarak Türk Milletinin ilini töresini tutuvermiş..” (Ergin, 1996:20) Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden birisi olan Divan-ı Lügati't-Türk 'te Kaşgarlı Mahmud töreyle ilgili olarak “ el kalır törü kalmaz” diyerek toprağın terk edilebileceği ama törenin terk edilemeyeceğini vurgulayarak adeta Türk töresinin, anayasası olduğunu, kutsal kabul edildiğini belirtir. Hocanın fıkralarında da yer yer töre değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Hoca satranç meraklısı imiş. Oynayanları seyrederken oyunculardan birine ya da ötekine: “ şu taşı oyna, bu taşı şuraya sür!” diye akıl vermekten, kendini alamazmış. Sonunda oyun meraklıları, bir daha oyuna karışmayacağına karısı üzerine “şart olsun” diye yemin ettirmişler. Ama bir gün yine dayanamamış, karışmış oyuna sonra; “ siz oyununuza devam edin, ben nikâh yenilemeye gidiyorum” demiş. Anadolu'da yeminin kırılması ile ilgili pek çok adet ve inanışlar vardır. Kişinin başının üstünde ekmek kırması, eşiyile nikâh tazelemesi gibi. Daha önce de değindiğimiz gibi Hocanın fıkraları kolektif ruhun yansımalarının güzel örneklerini oluşturmaktadır. Bu unsurlar bizi biz yapan genetik kodlarımızdır ve farkında olunmadan gelecek nesillere aktarılan kültürel unsurlarımızdır.

Anadolu'da görülen toplumsal yaşayışa ait geleneklerden birisi de İslam'ın etkisiyle şekillenen kadınla erkeğin aynı ortamda bulunmaması kaç-göç uygulamasıdır. Özellikle yeni gelinler yabancı erkeklerle aynı ortamda bulunmaz, kayınpederiyle konuşmaz aynı sofraya oturmaz geleneksel aile yapılarında saygıdan kaynaklanan bu durum Hocanın fıkrasında kadının güzelliğine bağlanarak anlatılmıştır.

Hoca, çirkin karısının: Akrabalarından kime görüneyim? Sorusuna “ Bana görünme de kime görünürsen görün” karşılığını verir.

Bir iletişim biçimi olarak fıkralarda verilen mesaj anın dışına taşarak zaman üstü boyutta sürekli tekrarlarla varoluş çizgisini devam ettirir. Aristo'nun ifade ettiği “gülme anındaki dairesellik” bizi, çizgisel zaman ve mekânın ötesine taşır. Hocayı zaman ve mekân üstüne taşıyan fıkralarının satır aralarındaki keşfedilmemiş gizemli ve neşeli evrene yaptığı çağrısıdır. Nasreddin Hoca'yı her döneme ışık tutan anlatılarının sırrı kurumsallaşmamış sufi bilgelik anlayışı ile aidiyetten kaynaklanan en büyük, en güzel benim egosunu ters yüz etmesidir. (Özünel, 2008:650)

Hoca yeri geldiğinde neşe, bilgelik ve aydınlanma paradoksunu çok güzel sunar.

Bir gün Hoca yolda giderken bir ölmüş tavuk bulur, bunu alıp ateşte kebab yapmak ister. Hocaya: “ efendi bu ölmüş tavuk murdardır, hiç yenir mi bunu insan kesmedi” derler. Hoca: “ Behey batıllar sizin boğazladığınız temidir de Tanrının öldürdüğü murdar olur mu?” der. Geleneğimizde bir hayvanın yenilebilmesi için belirli kurallar içerisinde ritüellere bağlı kalınarak kesilmesi gerekmektedir.

Gülme, Koestler’e göre “En yüksek kompleks yapı içerisinde belirtici olarak kullanılabilen refleks düzeyinde en yoğun cevabın alındığı ortamı hazırlayan yaratıcı güç’tür. (Ekici, 2008:278) hocanın fıkraları da bu yoğun ortamların ürünüdür.

Nasreddin Hoca fıkraları özünde devasa bir kolektif anlatı taşır. Kolektif bilinçaltına ait imgelerden yararlanılarak karşıdakinde bilinçüstü bir hareketlenme/çağırışım meydana getirir. “ kökleri bilinçaltına uzanan bilinç üstü eylem de bireyi bilinç ötesine taşıyarak zihinsel farkındalık düzeyi oluşturur.”

Tuz-ekmek hakkı kültürümüzde dostluk, vefa, arkadaşlık, sadakat, insanlık, samimiyet, mertlik ve dürüstlük gibi kavramları içine alan zengin bir klişedir. Türkler’e göre tuz ekmek hakkına riayetsizlik en büyük fenalık ve ahlaksızlıktır. Tuz-ekmek Türkler arasında bir yemin ve namus sözü hükmündedir.(Elçin, 1988:379)

Hocanın fıkralarında kolektif bilinç yansımalarının bir göstergesi olarak bu unsurlar çokça görülebilir.

Nasreddin Hoca bir gün cami çıkışında cemaatten birisiyle tanışır. Birbirlerine hal hatır sorarlar, sohbeti ilerletirler. Hoca adamın hoşuna gider. Adam; “ Hocam sen çok hoşuma gittin, bugün akşam bizim fakirhaneye buyur da beraber tuz ile ekmek yiyelim...” der (Sakaoğlu vd, 2009:156) fıkra uzayıp gider anlatıda saflığa sığınılarak cesaret gerektiren bazı gerçekleri açıklamaktan bunu yaparken de mizaha başvuran bir kahraman buluruz karşımızda.

Fıkralarda hayatın geçiş aşamaları dediğimiz doğum, evlilik ve ölümle ilgili olarak da pek çok inanış yer almaktadır. Çocuk doğduğu zaman kulağına ezan okunması, doğum haberini veren kişiye müjde verilmesi (Elbette Şükredeceğim), misafirperverlik (Başını pencerede unutmasın), evlilik (Mavi Boncuk, Göldeki Kayık Sefası, Bir Yatakta Dört Kişi),ölüm ve etrafında şekillenen inanışlar fıkralarda işlenen konulardandır.

Hoca öldükten sonra mezara koyarlar. Halk dağıldıktan sonra Münker ve Nekir gelip Hocayı sorguya çekerler. Hoca “bir akçe verin de söyleyeyim deyince bir değnek vururlar. Hoca “ be hey canım bir işi iyi yapın ki birileri daha gelsin” der.

Hocanın fıkralarında ele alınmayan hiçbir konu yok gibidir. Cahillik, bencillik, nefse düşkünlük, yöneticilerin zaafı, adaletsizlik, rüşvet, yolsuzluk, din adamlarının bağnazlığı, iman ve ibadet esasları, ahlaki kurallar fıkralarda işlenen konulardan bazılarıdır.

Hoca’ya ait yedi fıkrayla bir efsanede mitolojiyle ilgili motifler de yer almaktadır. Bu malzemelerdeki mitolojik motiflerin bir kısmı umumî bir yaratma düşüncesiyle alakalıdır. Söz konusu metinlerin ilkinde ağaçtan öteye yol olması, ikincisinde eski ayın parçalanarak yıldızları veya şimşeği oluşturması, üçüncüsünde oğlak burcunun zamanla teke olması, dördüncüsünde kurbanın kemiklerinden yeniden canlandırılması,

beşincisinde tavukların yas tutması, altıncısında ceviz ağacında niçin kabağın olmadığı, yedincisinde devenin niçin kanatlarının olmadığı ve sekizincisinde dünyanın dengesinin bozulmasıyla ilgili mitolojik kabuller yer almaktadır. (Çolak 2007:67) Bunlara ek olarak : “ İyi ki der Hoca, Tanrı göğü direksiz yarattı yoksa göğe direk yapmaya yeryüzünde taş ağaç yetişmezdi”, hoca tepesi üzerine gömülmek ister, çünkü kıyamet gününde dünya alt üst olacaktır. (Bezel, 2008:131)

“Göğün de bir direği vardır” şeklindeki bu inanış, yeryüzünde çok yayılmış ve âdeta insanlığın bir malı olmuştur. Bu inanış, elbette ki Türklerde de vardı, kıyamet günü her şeyin tersyüz edileceği fikri de mitolojik unsurlarımızdandır. Şenocak bu fıkrayı değerlendirirken ölümü mitolojik sembolik anlamda “baş aşağı insan” yeniden hayata dönüşü ise “ayakların üzerindeki insan” göndergesini kullanarak ifade eder. Ayrıca burada zıtlıklar üzerine kurulmuş olan sembolik mitlerden yararlandığından da söz edilmektedir. (Şenocak, 2007:60)

Yaşamış insan mahzundur der Ahmet İnam (Arda, 2008:79) Nasreddin Hoca, iç karışıklığın yaşandığı dönemde yaşamış bir bilge olarak umudunu yitiren insanların neşe kaynağı olmuş mantıksal kurallar dâhilinde ilerlerken aniden karşımıza çıkan tersyüz söylemleriyle mahzunluğunu gizlemiş, evrensel gülümseyişin kolektif bilinçaltına aktarılmış belleğimizin prototipidir.

Türk toplumu, Nasreddin Hoca'yla taşınan bir bellek sayesinde kendi kimliğini sürdürebildiği gibi, sosyo-kültürel ve tarihi derinlik kazanarak bilinçlenmekte (Özdemir, 2008:594) geleneğini, örfünü, töresini bu aksakalın sevimliliğinde bilinçaltına atmaktadır.

Kahramanı olmadığı fıkralarında bile toplumsal yapıyı gözler önüne seren, toplumsal sorunlara işaret eden şahsında sosyal normaları yaşayan/yaşatan Hocamız farkındalık ekseninde çok yönlü bir kültür aktarıcısıdır.

KAYNAKÇA

ARDA, Zuhâl (2008) “ Türk Halkının Algılama ve Yorumlama Gücünün Bir Yansıması Olarak Nasreddin Hoca Fıkralarının Estetiği” 21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak Uluslararası Sempozyum Akşehir, 8-9 Mayıs, s.75-82

ARTUN, Erman (2005) Türk Halkbilimi Kitabevi Yay. İstanbul

BEZEL, Nail (2008) “ Nasreddin Hoca'da Çok Boyutlu Kişilik” 21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak Uluslararası Sempozyum Akşehir, 8-9 Mayıs, s.127-134

BORATAV, Pertev Naili (1996), Nasreddin Hoca Edebiyatçılar Derneği Ankara

ÇOLAK, Faruk (2007) “Nasreddin Hoca'yla İlgili Bazı Anlatmalarda Mitolojik Unsurlar” Türklük Bilimi Araştırmaları Güz, s.65-74

DUMAN, Mustafa (2008) Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası Heyamola Yay. İstanbul

DUYMAZ, Ali (2008) “Nasreddin Hoca Fıkralarında Mizah Unsuru Olarak Gerçeküstücülük” 21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak Uluslararası Sempozyum Akşehir, 8-9 Mayıs, s.253-270

DÜZGÜN, Ülkü Kara (2017) “ Nasrettin Hoca fıkralarında Siyasi Eleştiri” Türk Fıkra Kültürü (Editörler: Doç. Dr. Kürşat Öncül, Yrd. Doç. Dr. Songül Çek) Akçağ yay. Ankara s.142

GÖKŞEN, Cengiz (2017)) “Türk Halk edebiyatında Fıkra Türü” Türk Fıkra Kültürü (Editörler: Doç. Dr. Kürşat Öncül, Yrd. Doç. Dr. Songül Çek) Akçağ yay. Ankara s.25

EKİCİ, Metin (2008) “Gülme Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları” 21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak Uluslararası Sempozyum Akşehir, 8-9 Mayıs, s.271-280

ELÇİN, Şükrü (1998) Halk Edebiyatı Araştırmaları II Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara
ERGİN, Muharrem (1986) Orhun Abideleri Boğaziçi Yay. İstanbul

ÖNCÜL, Kürşat (2017)) Türk Fıkra Kültürü (Editörler: Doç. Dr. Kürşat Öncül, Yrd. Doç. Dr. Songül Çek) Akçağ yay. Ankara s.7

ÖZÜNEL, Evrim Ölçer (2008), “ Kollektif Bilinçdışında Nasreddin Hoca Fıkraları ve Bilgelik” 21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak Uluslararası Sempozyum Akşehir, 8-9 Mayıs, s.647-650

SAKAOĞLU, Saim-A.Berat Alptekin (2009) Nasreddin Hoca Atatürk Kültür Merkezi Yay.Ankara

SOL, Selma (2017)) “Fıkralarda Sosyo-Kültürel Hayatın İzleri” Türk Fıkra Kültürü (Editörler: Doç. Dr. Kürşat Öncül, Yrd. Doç. Dr. Songül Çek) Akçağ yay. Ankara s.123

ŞENOCAK, Ebru (2007) İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman: Nasreddin Hoca Mozaik kültür Vakfı Yay. Konya